

Contractual Justice Toward Corporate Crimes in Pre Trial Stage in Legal System of Iran and United States

Fateme Fazeli nik*¹, Amir Hasan Niaz pour²

1. M.A. in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti university, Tehran, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: f.fazelinik@sbu.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of Criminal law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Email: a_niazpour@sbu.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.345268.2070

Received:
10 June 2022

Accepted:
13 August 2022

Published:
6 December 2023

ABSTRACT

Corporate crime as a new form of white-collar crime, has today become one of the challenges of the world's criminal justice systems. Therefore, consensual justice is a new criminal policy that is introduced by some legal systems for such crimes. In this article, with a descriptive-analytical method, we seek to find the answer to the question that in the corporate crimes, as long as the case has not been removed from the pre-trial process, to what extent consensual mechanisms have been recognized in the criminal justice system of Iran and the United States of America? The adopted model of each legal system in the matter of criminal prosecution is a decisive criterion that makes the answer to the question easier. Based on the research findings, in the legal system of the United States, principle of appropriateness of the criminal prosecution has been accepted as a

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

rule, and this principle has also been emphasized under the document of the "principles of federal prosecution of business organization", and thus, in this regard, several consensual institution have been set in this law toward to the majority of corporate crimes. In Iran, based on principle of the necessity of criminal prosecution, some consensual institutions in the form of Alternatives to Criminal Prosecution have been accepted by the legislator in a narrow and limited way within the framework of the Criminal Procedure Law, which is necessary to solve the existing judicial and legal gaps in this regard according the criminal justice system of advanced countries.

Keywords: Corporate Crime, Plea Bargaining, Agree Mental Justice, Corporations, Pre-trial stage.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "Consensus Mechanisms Regarding Corporate Crimes in The Laws of Iran and The United States", Shahid Beheshti University, Faculty of Law.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Fateme Fazeli nik: Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources.

Amir Hasan Niaz pour: Visualization, Supervision, Project administration, Data Curation, Formal analysis, Conceptualization, Methodology.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Fazeli nik, Fateme & Amir Hasan Niaz pour. "Contractual Justice Toward Corporate Crimes in Pre Trial Stage in Legal System of Iran and United States" *Journal of Legal Research* 23, no. 55 (December 6, 2023): 337-366.

E x t e n d e d   A b s t r a c t

If we pay attention to the most important cases of recent years, whether in Iran such as the bankruptcy of financial institutions, fraud of car leasing companies, etc., or in the United States, such as the financial scandal of large American companies such as Tyco International, WorldCom, etc.; we will understand, the crimes of legal person have become one of the global crises that impose huge financial and economic costs on the government and the nation.

In this category of crimes, like white-collar crimes, the perpetrators usually have a legal and seemingly legitimate presence at the community, but because of the organizational structure and the challenges that exist regarding the criminal responsibility of companies, they face difficulties in terms of assigning criminal responsibility. On the other hand, even with the prosecution and detection of crimes of this category, the practical experiences of the criminal courts show that the criminal and one-sided approach was not an effective solution in overcoming the crimes, Because criminal law is generally indifferent to the social and environmental impact of the punishment it imposes, and this issue is of double importance in the case of companies; For example, the liquidation of a company can sometimes cause thousands of employees to lose their jobs or damage public trust. On this basis, "contractualization of criminal law" is the approach that is suggested in dealing with these crimes; this approach, by identifying the will of the criminal, allows the flexibility of the criminal justice system against the violators of society's values.

In fact, consensual justice is a kind of win-win game, because proving the criminal behavior of a legal person is more complex and challenging in comparison with natural persons, and it may not be possible to prove the criminal responsibility of the offender In such a situation, through plea bargaining and through an agreement reached between the judge and the company, the trial process is shortened and it is saved from spending a lot of money on proving the crime And in addition to creating a deterrent effect toward the company, it prevents harm to innocent third parties due to the company's criminal behavior. On the other hand, the criminal with a legal personality receives a relatively lighter punishment through an agreement with the judicial authority, and the integrity and coherence of the company is thereby maintained.

In this article, with a descriptive-analytical method, we seek to find the answer to the question that in the corporate crimes, as long as the case has not been removed from the pre-trial process, to what extent consensual mechanisms have been recognized in the criminal justice system of Iran and the United States of America? The adopted model of each legal system in the matter of criminal prosecution is a decisive criterion that makes the answer to the question easier.

Based on the research findings, in the legal system of the United States, principle of appropriateness of the criminal prosecution has been accepted as a rule. And thus, in the field of applying consensual justice in the face of crimes of legal person, it is relatively advanced and under the document of the "principles of federal prosecution of business organization" have been set three institutions of non-prosecution, deferred prosecution agreements and plea bargain in this regard. That all three institutions can be adopted toward all crimes of legal person and thus it is not limited to specific crimes. Whereas in Iran's legal system, based on principle of the necessity of criminal prosecution contractual institutions in Iran were foreseen for the first time in the criminal procedure law 1392 in general but in a relatively limited framework. Therefore, deferred prosecution, Pursuit Suspension well as the filing of the criminal case are three contractual institutions alternative prosecution that was prescribed in the pre-trial stage; However, unlike the United States of America, the mentioned institutions are not accepted in all crimes of legal person which are accepted in a certain level of crimes (level 6, 7 and 8) and insofar as the legislator has not made a difference in this regard between individuals and legal persons. On the other hand, while plea bargaining is known as the most obvious manifestation of contractual justice in the pretrial process, and in the United States, 94% of criminal cases are settled by adopting such a policy, there is basically no such institution in Iran's legal system. However, within the framework of Article 442 of the Criminal Procedure Law, the legislator has mentioned an institution called submission to the vote, which is a form of consensual justice due to the exclusion of the criminal case from the continuation of the proceedings and agreement with the judge that this institution includes all crimes.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

عدالت توافقی نسبت به جرایم اشخاص حقوقی در مرحله پیش دادرسی در حقوق ایران و ایالات متحده آمریکا

فاطمه فاضلی نیک*^۱، امیرحسین نیازپور^۲

۱. کارشناسی ارشد جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

*نویسنده مسئول: Email: f.fazelinik@sbu.ac.ir

۲. استادیار، گروه جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: a_niazpour@sbu.ac.ir

چکیده:

جرایم اشخاص حقوقی، به‌عنوان شکلی نو از جرایم یقه‌سفیدی، امروزه به یکی از چالش‌های نظام‌های عدالت کیفری دنیا تبدیل شده است؛ از این رو عدالت توافقی، سیاست کیفری نوینی است که امروزه در قبال چنین جرایمی از سوی برخی نظام‌های حقوقی معرفی می‌گردد. در این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی به دنبال یافتن پاسخ این پرسش هستیم که در جرایم اشخاص حقوقی، مادامی که پرونده از جریان پیش دادرسی خارج نشده تا چه میزان سازکارهای توافقی در نظام عدالت کیفری ایران و ایالات متحده آمریکا به رسمیت شناخته شده است؟ مدل اتخاذی هر سیستم حقوقی در امر تعقیب کیفری - از حیث آزادی عملی که به مقام قضایی در راستای توافقی با بزه‌کار اعطا می‌نماید - معیار تعیین‌کننده‌ای است که پاسخ به پرسش مطرح شده را آسان‌تر می‌نماید. بر اساس یافته‌های پژوهش، در سیستم حقوقی ایالات متحده، اصل موقعیت داشتن تعقیب به‌عنوان قاعده پذیرش شده و در ذیل سند اصول فدرالی تعقیب شرکت‌های تجاری

پژوهش‌های حقوقی

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.345268.2070

تاریخ دریافت:
۲۰ خرداد ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:
۲۲ مرداد ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:
۱۵ آذر ۱۴۰۲

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

نیز به این اصل تأکید شده و بدین ترتیب، در همین راستا چندین نهاد توافقی در قوانین مرتبط به اشخاص حقوقی نسبت به غالب جرایم این دسته پیش‌بینی شده است. در نظام حقوقی ایران، به جهت ابتنا بر معیار قانونی بودن تعقیب، برخی نهادهای توافقی در قالب قرارهای جایگزین تعقیب به نحو مضیغ و محدودی در چهارچوب قانون آیین دادرسی کیفری مورد پذیرش قانون‌گذار قرار گرفته است که لازم است به تأسی از نظام عدالت کیفری کشورهای پیشرو، خلأهای قضایی و قانونی موجود در این‌باره مرتفع گردد.

کلیدواژه‌ها:

جرایم اشخاص حقوقی، معاملهٔ اتهام، عدالت قراردادی، شرکت‌های تجاری، مرحلهٔ پیش‌دادرسی.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «سازکارهای توافقی نسبت به جرایم شرکتی در حقوق ایران و ایالات متحده آمریکا»، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

فاطمه فاضلی‌نیک: نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع.
امیرحسن نیازپور: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، نظارت بر داده‌ها، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

فاضلی‌نیک، فاطمه و امیرحسن نیازپور. «عدالت توافقی نسبت به جرایم اشخاص حقوقی در مرحله پیش‌دادرسی در حقوق ایران و ایالات متحده آمریکا». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۳، ش. ۵۵ (۱۵ آذر ۱۴۰۲): ۳۳۷-۳۶۶.

مقدمه

اگر نگاهی به مهم‌ترین پرونده سال‌های اخیر ببینیم چه در ایران نظیر پرونده ورشکستگی مؤسسات مالی و اعتباری، کلاهبرداری شرکت‌های لیزینگی فروش خودرو و ... و چه در ایالات متحده، نظیر رسوایی مالی شرکت‌های بزرگ آمریکایی نظیر تایکو اینترنشنال^۱، ورلد دات کام^۲ و ... متوجه خواهیم شد که امروزه جرایم اشخاص حقوقی تبدیل به یکی از بحران‌های جهانی شده است که هزینه‌های مالی و اقتصادی عظیمی را به دولت و ملت تحمیل می‌کند.^۳

در این دسته از جرایم همانند جرایم یقه‌سفیدی، مرتکبان معمولاً حضور قانونی و به ظاهر مشروعی در سطح جامعه دارند، لکن به دلیل ساختار سازمانی و چالش‌هایی که در خصوص مسؤلیت کیفری شرکت‌ها وجود دارد از حیث انتساب مسؤلیت کیفری با دشواری‌هایی مواجه هست.^۴

از سوی دیگر، حتی با تعقیب و شناسایی جرایم این دسته، تجارب عملی محاکم کیفری نشان می‌دهد که رویکرد سزاگرایانه و یک‌سویه در غلبه بر جرایم راهکار مؤثری نبوده، چراکه حقوق جزاً اصولاً نسبت به تأثیر اجتماعی و محیطی ضمانت اجرایی که تحمیل می‌کند بی‌توجه است که این مسأله در مواجهه با شرکت‌ها از اهمیتی دوچندان برخوردار است؛ به‌عنوان نمونه انحلال یک شرکت گاه می‌تواند موجب از دست دادن شغل هزاران کارمند شود و یا حتی به ضرر نظام سیاسی شرکتی که در آن اکوسیستم تنفس می‌کند تمام شود، نظیر اینکه اعتماد عمومی را دچار خدشه کند.

بر همین مبنا «قراردادی شدن حقوق کیفری»^۵ - رویکردی است که در برخورد با این جرایم پیشنهاد می‌شود؛ راهبرد معرفی شده، به‌واسطه شناسایی اراده بزهکار، امکان انعطاف‌پذیری دستگاه عدالت کیفری را در برابر ناقضان ارزش‌های جامعه فراهم می‌آورد.^۶

1. Tyco International
2. Worldcom

۳. تا جایی که به نقل از تابناک، به گفته وزیر امور اقتصاد و دارایی وقت در سال ۱۳۹۷ تنها، فرار مالیاتی شرکت‌های بزرگ اقتصادی، به ارزشی در حدود یک چهارم تولید ناخالص داخلی برابری می‌کرد؛ همین‌طور در ایالات متحده، در جرم تقلب در اخذ وام - که دیک تورنبرگ دادستان کل وقت، آن را بزرگ‌ترین کلاهبرداری در تاریخ آمریکا نامید - خسارتی بالغ بر ۳۰۰ تا ۵۰۰ میلیارد دلار تخمین زده شد.

4. Luth Felix, "Corporate non-prosecution agreements as transnational human problems: transnational law and the study of domestic criminal justice reforms in a globalised world," *Transnational Legal Theory*, 12, 2(2021), 315.

۵. امیرحسین نیازپور، «از حقوق کیفری تا حقوق کیفری قراردادی شده»، آموزه‌های حقوق کیفری (۱۳۹۰)، ۵۰.

۶. امیرحسین نیازپور، «توافقی شدن آیین دادرسی کیفری»، (رساله دکتری، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۹)، ۲۹۷.

ایالات متحده آمریکا از پیشگامان توجه به مسائل اشخاص حقوقی در عرصه جهانی است. بر همین اساس در ژوئن سال ۱۹۹۹، وزارت دادگستری ایالات متحده، اصول فدرالی تعقیب شرکت (سازمان)های تجاری را به منظور استانداردسازی عواملی که باید توسط دادستان‌های فدرال در تصمیم‌گیری راجع به اتهامات اشخاص حقوقی، مدنظر قرار بگیرد، صادر کرد.^۷ در این سند دو نهاد توافقی نوین عدم تعقیب و تعویق تعقیب در کنار معامله اتهام نسبت به اشخاص حقوقی، پیش‌بینی شده است؛ در ایران نیز جلوه‌هایی از قراردادی شدن حقوق کیفری تا پیش از تصویب قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در قالب قرار تعلیق تعقیب در ماده ۱۰ مکرر قانون اصول محاکمات و بایگانی کردن پرونده در قوانین خاص وجود داشت، لکن برای نخستین بار در سال ۱۳۹۲ بود که به‌طور عمومی به ظرفیت‌های عدالت توافقی در قالب پیش‌بینی نهادهای جایگزین تعقیب از طریق به رسمیت شناختن اراده بزه‌کار، توجه شد؛ لکن برخلاف ایالات متحده، شاهد اتخاذ رویکرد افتراق‌آمیز نسبت به جرایم این دسته و قانون خاصی که در مورد اشخاص حقوقی در اصدار قرار و تصمیمات توافقی محور، تعیین تکلیف کند، نیستیم.

بدین ترتیب، در پژوهش پیش‌رو در قالب سه بند، به بررسی تطبیقی نهادهای مرتبط به رویکرد توافقی و احکام مربوط به آن در مرحله پیش‌دادرسی پرداخته و به تجارب هر دو نظام حقوقی در این باره اشاره خواهیم نمود.

۱- تحقیقات مقدماتی در پرتو رویکرد توافقی

در ابتدا باید گفت، سیستم‌های حقوقی در امر تعقیب کیفری از دو سیستم تبعیت می‌کنند: اصل الزامی بودن تعقیب و اصل موقعیت داشتن (مقتضی بودن) تعقیب. بر اساس اصل الزامی بودن تعقیب، دادستان مکلف به تعقیب کیفری متهم است و مطلقاً نمی‌تواند از این اقدام خودداری نماید ولی در حالت مقتضی بودن تعقیب، تعقیب دایر بر مصلحت است و مبتنی بر همین مؤلفه، مقام قضایی تصمیم می‌گیرد.^۸

اینکه سیستم حقوقی کشوری از کدام مدل تبعیت کند، تأثیر مستقیمی بر سیاست جنایی و نهادهای قانونی‌ای که در قوانین آن کشور، پیش‌بینی می‌شود، دارد. توافقی بودن عدالت کیفری نیز، ازجمله

7. Beth A. Wilkinson & Alex Young K. Oh, "The Principles of Federal Prosecution of Business Organizations: A Ten-Year Anniversary Perspective", *New York State Bar Association (NYSBA)*, 27, 2(2009), 8.

۸. مهدی شیدائیان، «تحلیل اصل موقعیت داشتن تعقیب کیفری و جایگاه آن در حقوق کیفری ایران و اسلام»، (پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۸)، ۱۳.

مواردی است که مشمول این قضیه است و ارتباط زیادی به رویکردی که یک سیستم حقوقی در ارتباط با این دو اصل برمی‌گزیند دارد. چراکه در اصل موقعیت داشتن تعقیب، مقام قضایی در پرتو اختیاری که قانون برای امر تعقیب به او اعطا نموده است، می‌تواند در تعیین تدابیر و تصمیمات قضایی، اراده بزهکار را مدنظر قرار دهد و با او وارد فرایند مذاکره گردد و زمینه را برای تحقق قراردادی کردن عدالت کیفری فراهم آورد، لکن در الزامی بودن تعقیب، مقام قضایی مکلف به تعقیب کیفری است و مطلقاً نمی‌تواند از آن خودداری نماید و بدین مبنا، هرگونه مذاکره و توافق با بزهکار عملاً منتفی است و دادستان چاره‌ای جز تعقیب ندارد.

رویکرد مقتضی بودن تعقیب گرچه در کامن لا و کشورهای مبتنی بر آن ریشه دارد و اقبال سیستم قضایی نسبت به آن بیشتر است اما به تدریج نظام‌های رومی ژرمن (حقوق نوشته) هم به سمت پذیرش این رویکرد گام برداشته و جلوه‌هایی از آن در قوانین آنها نمود یافته است.^۹ بنابراین امروزه این دو اصل الزاماً جایگزین یکدیگر نیستند و یک سیستم حقوقی می‌تواند از هر دو اصل بهره‌مند گردد.^{۱۰}

در سیستم حقوقی ایالات متحده آمریکا اصل موقعیت داشتن تعقیب به‌عنوان قاعده و اصل الزامی بودن به‌عنوان استثنا پذیرش شده است و در ذیل عنوان ملاحظات عمومی مسؤلیت شرکت بند^{۱۱} ۲۸/۲۰۰-۹ اصول فدرالی تعقیب شرکت‌های تجاری به این اصل تأکید شده است که دادستان در تعیین اینکه چه زمانی، به چه کیفیتی و چه شخصی را برای نقض قوانین جزایی فدرال تحت پیگرد قانونی قرار دهد یا خیر دارای آزادی عمل می‌باشد. به همین ترتیب قبل از اتخاذ تصمیم نسبت به پیگرد اشخاص حقوقی، در بدو امر دادستان می‌بایست شاخص‌هایی که معمولاً در تعقیب اشخاص حقیقی بدان توجه می‌نماید، در این مورد نیز در نظر بگیرد. معیارهایی همچون کافی بودن مدارک و ادله، موفقیت‌آمیز بودن دعوا یا عدم آن و همین‌طور اهدافی همچون بازدارندگی، بازپروری، سزادهی که آیا در نتیجه تعقیب امر کیفری حاصل می‌شود یا خیر؟^{۱۲}

۹. محمد علی حاجی‌ده‌آبادی، محمد خلیل صالحی و محسن مرادی، «موقعیت داشتن تعقیب در نظام کیفری ایران با نگاهی تطبیقی»، آموزه‌های حقوق کیفری ۱۳ (۱۳۹۶)، ۵۸.

۱۰. علی حسین نجفی‌ایرندآبادی، «از عدالت کیفری کلاسیک تا عدالت ترمیمی»، فصلنامه پژوهشی علوم انسانی الهیات و حقوق ۳، ۹ و ۲۰، (۱۳۸۲)، ۳۸.

119. 28.200 General considerations of corporate liability.

12. United states Attorneys's Manual § 9-28.300

همان‌طور که سابقاً اشاره کردیم، ایالات متحده، قواعد و مقررات جامع، کامل و پیشرفته‌ای در مورد تعقیب اشخاص حقوقی دارد. سند مهمی که وزارت دادگستری آمریکا با عنوان «اصول فدرالی تعقیب سازمان‌های تجاری»^{۱۳} در بخش نهم از «کتابچه راهنمای عدالت ایالات متحده» منتشر کرده، صرفاً در خصوص تعقیب جرایم این دسته می‌باشد.^{۱۴}

در نظام کیفری ایران، به جهت ابتنا بر معیار قانونی بودن تعقیب، نهادهای توافقی کمتر و به نحو محدودی شناسایی شده است و برخلاف رویکرد ایالات متحده، اصل الزامی بودن تعقیب؛ قاعده است و در موارد استثنا قانون‌گذار از آن عدول کرده؛ در واقع قانون‌گذار ایرانی به‌واسطه تصویب اولین قانون آیین دادرسی کیفری در سال ۱۲۹۰ رویکرد الزامی بودن تعقیب را اتخاذ نموده بود و دیدگاهی یک‌جانبه و تک‌سویه داشته است؛ به شکلی که عدالت کیفری صورتی افقی (از بالا به پایین) و تحمیلی داشت، هرچند در طی سال‌های بعد به نحو پراکنده و معدودی از این رویکرد حاکم اندکی فاصله گرفت و نهادهایی همچون تعلیق تعقیب که جلوه‌ای از عدالت توافقی است به‌واسطه الحاق ماده ۴۰ مکرر به قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۲۹۰ و بایگانی نمودن پرونده در قوانین خاص پیش‌بینی نمود لکن این رویکرد کاملاً محض تا سال ۱۳۹۲ و پیش از تصویب قانون مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی کیفری حاکم بود. تا اینکه مقنن ایرانی در سال ۱۳۹۲ گام‌های جدیدی برداشت و راستای اصل مقتضی بودن تعقیب، اختیاراتی به مقام قضایی اعطا نمود و بدین طریق اراده شخص بزه‌دیده را در جریان دادرسی مورد شناسایی قرار داد.

بارزترین جلوه‌های اصل مقتضی بودن تعقیب و در نتیجه رویکرد توافقی در مرحله پیش‌دادرسی به دو شکل نمود می‌یابد. اول در قالب نهاد معامله اتهام و دوم در قالب نهادهای جایگزین تعقیب که شامل تصمیماتی نظیر بایگانی کردن پرونده، تعلیق تعقیب و... است که در این قسمت به این موارد پرداخته خواهد شد.

۲- معامله اتهام و تسلیم به رأی نسبت به جرایم اشخاص حقوقی

معامله اتهام به‌عنوان شکلی از رویکرد قراردادی شدن عدالت کیفری، نهادی است که توافقات را به عرصه قواعد دادرسی کیفری کشانده است تا بدین طریق متهم از امتیازاتی که در چهارچوب آن حاصل

13. Principles of federal prosecution of business organization

14. United States Attorneys' Manual Section 9-28: Principles of Federal Prosecution of Business Organization (2008), <https://www.justice.gov/jm/jm-9-28000-principles-federal-prosecution-business-organizations>

می‌شود، برخوردار گردد.

نهاد مذکور در ایالات متحده آمریکا در مرحله پیش دادرسی بین دادستان و متهم یا وکیل او استفاده می‌شود. امروزه بیش از نود درصد پرونده‌های جزایی در آمریکا، از طریق معامله اتهام حل و فصل می‌گردد.^{۱۵} به‌نحوی که از آمار هشتاد و چهار درصدی پرونده‌های کیفری فدرال در سال ۱۹۸۴ که این سازکار در آن اعمال می‌شد در سال ۲۰۰۱ به حدود نود و چهار درصد رسید.^{۱۶}

در دادگاه‌های فدرال آمریکا، مطابق بخش (e) قانون ۱۱ از قواعد فدرال آیین دادرسی کیفری^{۱۷} معامله اتهام به‌طور عام و نسبت به اشخاص حقوقی در بخش نهم از کتابچه راهنمای عدالت، ذیل عنوان اصول فدرالی تعقیب سازمان‌های تجاری^{۱۸} این نهاد تحت عنوان «معامله اتهام با شرکت‌ها»^{۱۹} برای اشخاص حقوقی به رسمیت شناخته شده و در چهارچوب آن اشاره شده است: «به‌واسطه معامله اتهام، اهداف اصلی حقوق کیفری همچون بازدارندگی و بازپروری تأمین می‌گردد. چرا که در پرتو آن دادستان از طریق تحمیل جریمه‌های نقدی سنگین، الزام متخلف به رعایت قانون، نظارت قضایی مداوم بر فعالیت‌های شخص حقوقی، الزام به همکاری با دولت و تدابیری به این شکل بازدارندگی حاصل می‌شود؛ همچنین به‌واسطه اخذ تضمینات لازم از شخص حقوقی که در آینده قوانین را رعایت خواهد کرد اهداف بازپروری در مورد این اشخاص عینیت می‌یابد.»

پذیرش قاعده مقتضی بودن تعقیب در سیستم قضایی ایالات متحده سبب شده، این کشور در غالب موارد این رویکرد را اتخاذ نماید و بنابراین جز در موارد استثنایی، قلمرو معامله اتهام به کلیه جرایم اشخاص حقوقی بسط می‌یابد.

در نظام حقوقی ایران، اساساً نهادی تحت عنوان معامله اتهام وجود ندارد؛ اما نهادی وجود دارد تحت عنوان «تسلیم به رأی» که به‌نحوی در عمل، نتایج معامله اتهام هرچند به میزان ضعیفی - از حیث خارج نمودن پرونده کیفری از فرایند دادرسی و اعطای حق توافق به بزهار - عاید می‌گردد که در چهارچوب ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ اشاره شده است.

در این ماده مقرر شده است: «در تمام محکومیت‌های تعزیری در صورتی که دادستان از حکم صادره

۱۵. دلماس مارتی، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، جلد ۱، چاپ اول (تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۵)، ۱۴۷.

16. Albert W. Alschuler, "Plea Bargaining and Its History", *Law & Society Review* 13, 2 (1979), 211-245.

17. Federal Rule of Criminal Procedure 11(e)

18. USAM, at § 9 -28.1600

19. Plea Agreements with Corporations

درخواست تجدیدنظر نکرده باشد، محکوم‌علیه می‌تواند پیش از پایان مهلت تجدیدنظرخواهی با رجوع به دادگاه صادرکننده حکم، حق تجدیدنظرخواهی خود را اسقاط یا درخواست تجدیدنظر را مسترد نماید و تقاضای تخفیف مجازات کند. در این صورت، دادگاه در وقت فوق‌العاده با حضور دادستان به موضوع رسیدگی و تا یک‌چهارم مجازات تعیین شده را کسر می‌کند. این حکم دادگاه قطعی است.»

چنان‌که در متن ماده بیان شده است، اگر مجرم از حکم کیفری تمکین نماید و حق تجدیدنظرخواهی خود را اسقاط و بدین ترتیب ایجاب خود را به‌واسطه التزام به حکم دادگاه بدوی اعلام کند و مورد وثوق مقام قضایی قرار گرفته و قبول شود، وی ملتزم به کسر مجازات تا سقف یک‌چهارم مجازات تعیین شده خواهد بود.

البته بنا بر ظاهر ماده، مقام قضایی اختیاری در عدم پذیرش ندارد و همین مسأله ممکن است، تردید در توافقی شدن این نهاد ایجاد کند.

مع‌الوصف اگر چنین مقرره‌ای را به نحوی از انحا توافقی قلمداد کنیم بنا بر اطلاق ماده، اجرای آن در جرایم اشخاص حقوقی با مانعی مواجه نخواهد شد. بدین صورت که اراده شخصیت حقوقی به‌واسطه نمایندنده قانونی شرکت نسبت به تمکین رأی بدوی به دادگاه اعلام شده و مقام قضایی در مقابل تا میزان مقرر در قانون، از مجازات کسر نماید. نظیر اینکه جزای نقدی کاهش یابد یا محرومیت‌هایی نظیر منع از اصدار سند، منع از عرضه سهام در بورس و ... به مدت‌زمان کمتری تقلیل یابد.

رأی وحدت رویه شماره ۷۵۶ مورخ ۱۳۹۵ نیز به بر این مدعا تأکید نموده و اشاره کرده بنا بر ارفاقی بودن این ماده، در صورت تردید شمول حکم، شمول ماده ۴۴۲ نسبت به محکومیت‌های تعزیری قابل فرجام با موازین قانونی و اصول کلی دادرسی سازگارتر است و در ادامه نیز به‌موجب بخشنامه شماره ۱۰۰/۸۳۱۱۷/۹۰۰۰ مورخ ۱۳۹۸/۶/۲۶ از سوی رئیس قوه بار دیگر نسبت به اجرای چنین مقرره‌ای، تأکیدی دوباره صورت گرفت.

بدین ترتیب تنها محدودیت این ماده آن است که مفاد این ماده صرفاً در جرایم تعزیری قابل اعمال است که غالب جرایم اشخاص حقوقی از این جنس است. به‌علاوه حتی می‌توان گفت در مواردی که عمل مجرمانه مشمول عنوان مجرمانه افساد فی الارض بوده باشد و مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی نسبت به ارتکاب جرایم حدی مورد پذیرش باشد، بنابراین مجازات از نوع حدی خواهد بود، لکن چون امکان اجرای مجازات حدی نسبت به این اشخاص وجود ندارد، در عمل تبدیل به مجازات تعزیری از نوع انحلال و مصادره اموال و ... می‌شود که عملاً شکلی تعزیری دارد. حال اینکه آیا این مجازات‌ها قابلیت

کسر و تقلیل دارد یا خیر، موضوعی است که باید در مورد آن بحث شود. حال ایرادی که ممکن است مطرح شود آن است چنین مقرراتی در اصل با فلسفه کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها وضع شده و قانون‌گذار نیز، در مقام بیان این حکم نسبت به اشخاص حقیقی بوده است؛ در پاسخ می‌توان گفت: نخست نمی‌توان از تأثیری که این ماده نسبت به کاهش تقاضای تجدیدنظرخواهی شرکت‌ها و به تبع آن کاهش هزینه‌های تحمیلی بر دستگاه قضایی دارد، منکر شد؛ دوم اینکه مبنا ظاهر ماده است و ظهور و اطلاق ماده، ظرفیت برداشت مذکور نسبت به اشخاص حقوقی در خصوص جرایم تعزیری را دارد. مع الوصف در ایالات متحده، معامله اتهام در کلیه جرایم اشخاص حقوقی قابل اتخاذ است و تنها در دو مورد است که ممکن است با محدودیت مواجه شود:

مورد اول زمانی است که در سطح ایالتی، اختیار دادستان در مواجهه با برخی جرایم نظیر جرایم زیست‌محیطی - که آن یکی از آشکال جرایم اشخاص حقوقی قلمداد می‌شود - محدود شود و دادستان ملتزم به تعقیب باشد.

مورد دوم مربوط است به قید منافع عمومی در طرح دعاوی عمومی، بدین شکل که اگر رفتار مجرمانه‌ای ابعاد گسترده‌ای داشته باشد و نظم عمومی را تهدید کند، دادستان اختیار خود را در عدم تعقیب عموماً اعمال نمی‌کند و همچنین است در مواردی که شرکت در کلاهبرداری علیه دولت دخالت داشته باشد که در چنین صورتی دادستان حق صرف‌نظر نمودن از عنوان اتهامی را ندارد.

بدین ترتیب، به‌کارگیری معامله اتهام نسبت به جرایم اشخاص حقوقی، در ایالات متحده آمریکا با محدودیتی جز دو مورد فوق، مواجه نیست و حتی حقوق‌دانان پذیرش چنین توافقی در خصوص جرایم یقه‌سفیدی را اقدامی هوشمند تلقی می‌کنند. چراکه کشف و شناسایی جرایم یقه‌سفیدی که جرایم اشخاص حقوقی بخشی از آن است، اغلب سال‌ها به طول می‌انجامد و نیازمند اقدامات سخت و پیچیده‌ای است و حتی گاه پرونده به حدی از ابعاد پنهان برخوردار است که هیأت منصفه ممکن است ظرافت‌های موجود در پرونده را درک نکند، به‌خصوص پرونده‌های فساد مالی و کلاهبرداری‌های مالیاتی و بیمه‌ای.

گاه حتی با وجود شناسایی رفتار مجرمانه به جهت فقدان ادله کافی احتمال محکومیت ضعیف و امکان فرار از مسؤولیت برای متهم فراهم است. بدین ترتیب مقام قضایی پیشنهاد قبول مجرمیت را به متهم ارائه می‌دهد.

از سوی دیگر به جهت ویژگی‌های خاص جرایم بقره‌سفیدی از حیث نامحسوس بودن و عدم توسل به خشونت در ارتکاب آن، این مزیت برای مجرمین وجود دارد که دادگاه در نهایت مجازات سخت و جدی برای مرتکب در نظر نگیرد چراکه عموماً در نظر مقام قضایی این جرایم، به اندازه جرم خشونت‌بار خیابانی، خطرناک جلوه نمی‌کند و مضافاً اینکه، چون احراز مسؤولیت در جرایم اشخاص حقوقی و انتساب فعل مجرمانه بدان چالش‌برانگیز است، اقبال سیستم قضایی به استفاده از چنین سازکاری در جرایم این دسته به نسبت بیشتر است.

شکل این توافقات مختلف است و به تبع آن مجازات‌های توافقی دارای طیف‌های مختلف است از پرداخت جریمه تا تعلیق اجرای مجازات و بدین ترتیب بسته به توافقات صورت‌گرفته، سرنوشت یک متهم در مورد جرمی مشابه ممکن است با سرنوشت متهم دیگر در ایالت دیگر متفاوت باشد.^{۲۰}

باوجوداین، کمیسیون مجازات ایالت متحده در چهارچوب دستورالعمل صدور مجازات، برای یکسان‌سازی و جلوگیری از تشتت آرا در موارد مشابه در سطح دادگاه‌های فدرال، مقرراتی را وضع نموده است.

یکی از اشکال جرایم اشخاص حقوقی در ایالات متحده که بیش از سایر انواع آن به استفاده از رویکرد توافقی توجه شده است، جرایم بازار بورس و اوراق بهادار است. در اکتبر ۲۰۰۱ کمیسیون بورس و اوراق بهادار، گزارشی در خصوص تحقیقات خود صادر کرده و به توضیح تصمیم این مرجع در مورد عدم اقدام قانونی علیه یک شرکت دولتی به دلیل بی‌نظمی در صورت‌های مالی پرداخت. در این گزارش، چهار معیار برای سنجش و ارزیابی همکاری یک شرکت با مرجع تعقیب مشخص شده است:

- (۱) نحوه همکاری با مقامات اجرایی نظیر ارائه اطلاعات مربوط به تخلف؛
- (۲) اتخاذ رویه‌های اصلاحی همچون اخراج یا تنبیه افراد متخلف، اصلاح و بهبود نظارت بر عملکرد داخلی جهت جلوگیری از تکرار سوءرفتار و جبران خسارات وارده؛
- (۳) ارزیابی اقدامات شرکت در راستای پیشگیری از سوءرفتار؛
- (۴) بررسی گزارشگری به‌موقع و مناسب از تخلف هنگام کشف و شناسایی سوءرفتار و افشای مؤثر و کامل آن به سازمان‌های نظارتی.^{۲۱}

20. Frank A Rubino, "Can you get a plea agreement for white-collar crime?" June 25, 2020, accessed February 5, 2021, <https://www.frankrubino.com/legal-articles/can-you-get-a-plea-agreement-for-white-collar-crime/>

۲۱. فهیمه میرشفیعی، بررسی جایگاه عدالت ترمیمی در ساختار حقوقی بورس‌های اوراق بهادار، ویراست اول (تهران: بورس

که در نهایت مقام تعقیب با توسل به مؤلفه‌های فوق و اینکه تا چه حد همکاری صورت گرفته، موافقت‌نامه تعویق تعقیب یا عدم تعقیب منوط به انجام تعهداتی از سوی متهم با او منعقد می‌کند. در سیستم عدالت کیفری ایران نیز، جرایم و تخلفات بورسی به عنوان یکی از آشکال جرایم اشخاص حقوقی به‌طور خاص مورد توجه قانون‌گذار بوده و با ابتنا به آموزه‌های عدالت اشتراکی، از به‌کارگیری عدالت ترمیمی در این حوزه سخن گفته شده و واحدی به نام مرکز عدالت ترمیمی سازمان بورس و اوراق بهادار در این ساختار، تأسیس گشته است. به همین ترتیب، در سند پیشگیری از وقوع تخلفات و جرایم حوزه بازار سرمایه در ذیل بند ۱۷ بخش «د»، یکی از طرق پیشگیری از وقوع تخلفات و جرایم در بازار سرمایه، استفاده از سازکارهای عدالت ترمیمی و میانجیگری قضایی با لحاظ شرایط قانونی پیش‌بینی شده است. حال از آنجا که بررسی این نهاد از موضوع و مجال خارج است به ذکر همین مقدار بسنده می‌کنیم.

۳- نهادهای توافقی جایگزین تعقیب نسبت به جرایم اشخاص حقوقی

علاوه بر معامله اتهام، تدابیر دیگری در مرحله پیش‌دادرسی در راستای راهبرد عدالت توافقی وجود دارد که با عنوان نهادهای جایگزین تعقیب با رویکرد بزه‌کارمحور، در قوانین انعکاس یافته‌اند؛ اما اینکه نهادهای پیش‌بینی شده تا چه میزان نسبت به جرایم اشخاص حقوقی قابل اعمال است و اینکه آیا اساساً سیاستی افتراقی در این باره وجود دارد یا خیر، موضوعی است که در اینجا بدان می‌پردازیم.

۳-۱- تعویق و تعلیق تعقیب جرایم اشخاص حقوقی

این قرار همچنان که از عنوان آن پیداست، زمانی صادر می‌شود که دادستان با شرکت یا مؤسسه‌ای که مبادرت به رفتار مجرمانه نموده است، توافق می‌کند که در صورت رعایت شروط مندرج در قرار تعقیب، برای مدت معین او را تحت تعقیب قرار ندهد.

در نظام حقوقی ایالات متحده، در چهارچوب مقرر ۹/۱۱۰۰/۲۸ اصول تعقیب فدرالی شرکت‌های تجاری، ذیل عنوان «پیامد جانبی» به دادستان توصیه شده است: «هنگام صدور کیفرخواست علیه شخص حقوقی کلیه آثار و توالی فاسد امر که تأثیر منفی می‌تواند بر کارکنان، مصرف‌کنندگان و سهام‌داران داشته باشد را مدنظر قرار دهد.»

سپس تأکید شده است: «در مواردی که توالی فاسد محکومیت شرکت نسبت به اشخاص ثالث قابل توجه باشد، ممکن است این‌گونه مناسب باشد که توافق عدم تعقیب شرکت یا تعویق تعقیب^{۲۲} تحت شرایطی اتخاذ گردد به‌منظور انطباق فرهنگ سازمانی شرکت جهت رعایت قوانین؛ چراکه تعویق تعقیب در شرایط مناسب آن، می‌تواند به بازیابی یکپارچگی شرکت کمک کرده و درعین حال موجب اعاده به وضعیت سابق، استرداد سریع اموال و پرداخت غرامت به قربانیان گردد. لکن در هر حال باید منافع زیان‌دیدگان مدنظر قرار گیرد.»^{۲۳}

در نظام حقوقی ایران، تعویق تعقیب تا پیش از تصویب ماده ۸۲ قانون آیین دادرسی کیفری، سابقه‌ای نداشته و برای نخستین بار در خلال ماده مزبور معرفی شده است. به‌موجب این قرار، دادستان با توافق طرفین امر کیفری و به‌واسطه اعطای مهلت به بزه‌کار جهت کسب رضایت بزه‌دیده، مجاز است تا پیش از سپری شدن مدتی که قانون‌گذار برای مرور زمان در نظر گرفته، تعقیب را به تعویق اندازد^{۲۴} و بعد از آن سرنوشت پرونده مشخص می‌شود که گاه منجر به صدور قرار موقوفی تعقیب در جرایم قابل گذشت و گاه منجر به فراهم نمودن زمینه برای قرار توافقی دیگری نظیر تعلیق تعقیب در جرایم غیر قابل گذشت می‌گردد.

علی‌رغم آنکه گستره شمول این نهاد مطابق ماده ۸۲ قانون آیین دادرسی کیفری، محدود به جرایم تعزیری درجه ۶، ۷ و ۸ با قید قابل تعلیق بودن آن گشته است؛ در ایالات متحده محدود به جرایم خاصی نشده و علی‌الاصول کلیه جرایم اشخاص حقوقی را در برمی‌گیرد و در چهارچوب مقرره مربوط به این عنوان تأکید است: «تعقیب شخص حقوقی همواره مناسب نیست، به‌خصوص در موقعیتی که آثار تبعی بر اشخاص ثالث بی‌گناه داشته باشد و در چنین موقعیتی قرار تعویق تعقیب نسبت به اشخاص حقوقی مناسب به نظر می‌رسد.»

مطابق قوانین آمریکایی، این قرار زمانی اصدار می‌یابد که دادستان به شرکتی اتهام یا اتهاماتی وارد کرده لکن درعین حال موافقت می‌کند که چنانچه شخص حقوقی مفاد قرار تعویق تعقیب را رعایت کند و بدان ملتزم باشد، مورد تعقیب قرار ندهد،^{۲۵} که در صدور این قرار می‌بایست حداقل به سه نکته اساسی از سوی دادستان توجه شود و مفاد آن رعایت گردد.

22. Deferred Prosecution Agreements

23. Justice Manual §9-28.1100

۲۴. محمد آشوری، جایگزین‌های زندان یا مجازات‌های بینابین (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۲)، ۲۳۰.

25. Peter Spivack & Raman Sujit, "Regulating the 'New Regulators: Current Trends in Deferred Prosecution Agreements'". *American Criminal Law Review*, 45(2008), 160-161.

نخست اینکه: شرکت متخلف، مسؤولیت را بپذیرد؛

دوم اینکه: شرایطی که در قرار از جانب دادستان تعیین می‌شود، ابهام نداشته باشد و از صراحت و شفافیت برخوردار باشد؛

سوم اینکه: دوره زمانی تعویق کاملاً مشخص باشد، عموماً این دوره زمانی حدوداً سه‌ساله تعیین می‌شود.

شروطی که در راستای صدور قرار تعویق تعقیب پیش‌بینی می‌شود ممکن است از قبیل آنکه شرکت متخلف تحت نظارت نهاد قضایی قرار گیرد، جریمه نقدی بپردازد و یا ملزم به اجرای تعهدات ترمیمی اصلاحی گردد، نظیر اخراج مدیران متخلف، التزام به اجرای مقررات، معرفی مدیران پاسخگو و ... باشد.^{۲۶}

مکانیسم اتخاذ چنین رویکردی از سوی مقام قضایی در قانون آیین دادرسی کیفری نیز، بدین صورت است که پیشنهاد از جانب متهم مطرح و پس از جلب رضایت بزه‌دیده، از جانب مقام قضایی مورد پذیرش قرار می‌گیرد. بدین ترتیب برخلاف سایر نهادها که اغلب نیازمند اراده دوجانبه بود، در این شکل از نهاد جایگزین تعقیب، نیازمند اراده سه‌جانبه هستیم که ابتکار عمل با شخص بزه‌کار است؛ اما ایراد عملی که در این باره ممکن است جلوه کند آن است که گاه ممکن است متهم در جلب رضایت از بزه‌دیدگان جرم که متعدد و گاه غیر قابل شناسایی هستند نظیر برخی اشکال جرایم علیه حقوق مصرف‌کننده که گاهی بزه‌دیده از بزه‌دیدگی خود بی‌اطلاع است، ناکام بماند و در عمل توافقی حاصل نشود.

در هر صورت، چنانچه مقام قضایی (در جرایم درجه ۶ بازپرس و در جرایم درجه ۷ و ۸ قاضی دادگاه) پیشنهاد اعطای مهلت بزه‌کار را بپذیرد، برخلاف قوانین آمریکایی که مشاهده کردیم این مهلت حداکثر سه‌ساله است، مهلتی حداکثر با سقف دو ماه به متهم می‌دهد تا جهت جلب رضایت بزه‌دیده به وی مراجعه نماید و سرنوشت چنین نهادی بسته به حصول رضایت بزه‌دیده و قابل گذشت بودن جرایم یا عدم آن، متفاوت است؛ که در نهایت در برخی موارد می‌تواند از بستر توافقی بودن به ترمیمی بیانجامد.

استفاده از چنین قراری و عدم تعقیب که در ادامه به آن خواهیم پرداخت، توسط دادستان‌های فدرال در طی سال‌های اخیر روند رو به رشدی داشته است. به‌نحوی که از تعداد یازده مورد تا سال ۲۰۰۱ به

26. Sue Snyder, Partner, Kimberly Connors, Associate. Jackson Walker, L.L.P, Deferred Prosecution Under The Foreign Corrupt Practice Act,P.2 (accessed:20 September2021), <https://docplayer.net/17191790-Deferred-prosecution-under-the-foreign-corrupt-practices-act-by-sue-snyder-partner-and-kimberly-connors-associate-jackson-walker-l-l-p.html>

تعداد سی و یک مورد در بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۵ و به شصت و شش مورد در بین سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۸ افزایش یافت. این آمار در بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱ نزدیک به سیصد مورد رسید.^{۲۷} این در حالی است که از دیدگاه رویه قضایی ایران، اطلاعات دقیقی در خصوص نحوه برخورد قضات با این نهاد در دست نیست و با جست‌وجو در سامانه‌های آرای قضایی، آرای درخوری حاصل نشد ولی با توجه به تحقیقات میدانی صورت‌گرفته در ناحیه ۶ دادسرای عمومی و انقلاب مشهد، در بازه زمانی ۱۳۹۵/۱/۱ تا ۱۳۹۵/۱۲/۲۹ تنها نوزده مورد از نهاد جایگزین تعقیب (تعقیب تعقیب) استفاده شده^{۲۸} که آن هم از شمول اشخاص حقوقی خارج بوده است.

علت افزایش تمایل به انعقاد چنین توافقی بین دادستان‌های فدرال و متهمان حقوقی حمایت از اشخاص ثالث بی‌گناهی بود که با وجود عدم مداخله در ارتکاب رفتار مجرمانه، به‌واسطه تعقیب شرکت متضرر می‌شدند. نظیر اتفاقی که در نتیجه متهم شدن شرکت حسابداری «آرتور اندرسن»^{۲۹} پیش آمد که در نتیجه آن، ده‌ها هزار کارمندی که ارتباطی به رفتار مجرمانه منجر به کیفرخواست نداشتند، شغل خود را از دست دادند. از سوی دیگر، چنین مکانیسمی دادستان‌ها را قادر می‌سازد تا به‌واسطه حذف افراد خاطی و ایجاد مکانیسم‌های سازگاری و انطباق‌پذیری، فرهنگ سازمانی شرکت را اصلاح نموده و در عین حال از عواقب جانبی سابقه کیفری شرکت جلوگیری شود.^{۳۰}

به‌عنوان نمونه: در اکتبر سال ۱۹۹۴ شرکت پرودنشیال سکیوریتیز^{۳۱} (یک شرکت بیمه‌ای)، مبادرت به انتشار آگهی و اعلامیه‌های گمراه‌کننده و تقلب‌آمیز نمود که در آن اشاره شده بود مشارکت با این واحد تجاری، مطمئن و بدون نیاز به پرداخت مالیات است؛ این اقدام شرکت سبب شد در حدود ششصد هزار نفر که اغلب بازنشسته بودند در شعب مختلف این شرکت سرمایه‌گذاری نمایند.

لکن در نهایت قرار تعویق تعلیق با قضات فدرال در نیویورک منعقد نمود و در مقابل شرکت متخلف، ملنزم به تأسیس صندوق تصفیة وجوه سیصد و سی میلیونی شد. نتیجه چنین اقدامی آن بود که نزدیک هجده‌هزار کارمند در سمت خود باقی ماندند و شرکت نیز از تعقیب کیفری مصون ماند.

27. Gibson Dunn, "2021 Year-End Update on Corporate Non-Prosecution Agreements and Deferred Prosecution Agreements", February 3, 2022, accessed May 1, 2022, <https://www.gibsondunn.com/2021-year-end-update-on-corporate-non-prosecution-agreements-and-deferred-prosecution-agreements/>

۲۸ حاجی ده‌آبادی و دیگران، پیشین، ۶۸.

29. Arthur Andersen

30. Michael Yangming Xiao, "Deferred/Non Prosecution Agreements: Effective Tools to Combat Corporate Crime", *Cornell Journal of Law and Public Policy*: 23, 1, (2013), 245

31. Prudential Securities

یکی دیگر از مهم‌ترین پرونده‌هایی که منجر به صدور قرار تعویق تعقیب شد مربوط می‌شود به اتهامات کیفری شرکت هواپیماسازی بوئینگ در ماجرای سقوط مرگبار هواپیمای ۷۳۷ مکس؛ به‌موجب گزارش انتشار شده از سوی وزارت دادگستری، شرکت بوئینگ با پنهان کردن اطلاعات اساسی در مورد عملکرد هواپیمای مکس از اداره هوانوردی فدرال آمریکا، متهم به توطئه برای کلاهبرداری شد و در پایان این شرکت با اعتراف به اینکه ناظران اداره هوانوردی فدرال را در مورد بخشی از سیستم کنترل پرواز که در سقوط اثرگذار بوده است فریب داده است، موظف به پرداخت ۲۴۳/۶ میلیارد دلار به مشتریان بوئینگ و پرداخت ۵۰۰ میلیون دلار به قربانیان حادثه گردید. همچنین در چهارچوب موافقت‌نامه تعویق تعقیب، شرکت بوئینگ موافقت کرد که به همکاری با بخش (دایره) کلاهبرداری وزارت دادگستری در فرایند تحقیق و تعقیب در هرگونه تحقیقات و پیگرد قانونی در حال انجام یا آینده ادامه دهد و همین‌طور موافقت کرد که حداقل هر سه ماه یک‌بار با بخش کلاهبرداری ملاقات و گزارش‌های سالانه در مورد وضعیت اقدامات اصلاحی را ارائه دهد.^{۳۲} در مورد دیگری در پرونده MCI، دادستان اوکلاهما در قالب قرار تعویق، خواستار ایجاد هزار و ششصد شغل در طول ده سال به‌عنوان شرط موافقت‌نامه تعویق تعقیب شد.^{۳۳}

در کنار تعویق تعقیب، یکی دیگر از نهادهای جایگزین تعقیب که در قوانین کیفری ایران یافت می‌شود، نهاد تعلیق تعقیب است که در قالب ماده ۸۱^{۳۴} به رسمیت شناخته شده است. مقرر مذكور تعلیق تعقیب را در جرایم تعزیری درجه ۶، ۷ و ۸ تجویز کرده است که در موارد تعزیری ۷ و ۸ پرونده در صلاحیت مستقیم دادگاه قرار می‌گیرد و بنابراین توافق تعلیقی از بستر مذاکره بین قاضی دادگاه و متهم

32. Department of Justice(Office of Public Affairs), "Boeing Charged with 737 Max Fraud Conspiracy and Agrees to Pay over \$2.5 Billion", January 7, 2021 (Accessed:1 May 2022) available at: <https://www.justice.gov/opa/pr/boeing-charged-737-max-fraud-conspiracy-and-agrees-pay-over-25-billion>

۳۳. نمونه‌های بیشتری از این قرار در گزارش زیر قابل‌بازایی است:

Russell Mokhiber, "Corporate Crime Reporter, Crime Without Conviction: The Rise of Deferred and Non prosecution Agreements", Corporate Crime Reporter, Dec. 28, 2005 accessed June 22, 2022, <https://www.corporatecrimereporter.com/news/200/crime-without-conviction-the-rise-of-deferred-and-non-prosecution-agreements-2/>

۳۴. در جرائم تعزیری درجه شش، هفت و هشت که مجازات آنها قابل تعلیق است، چنانچه شاکي وجود نداشته، گذشت کرده یا خسارت وارده جبران گردیده باشد و یا با موافقت بزه‌دیده، ترتیب پرداخت آن در مدت مشخصی داده شود و متهم نیز فاقد سابقه محکومیت مؤثر کیفری باشد، دادستان می‌تواند پس از اخذ موافقت متهم و در صورت ضرورت با اخذ تأمین متناسب، تعقیب وی را از شش ماه تا دو سال معلق کند. در این صورت، دادستان متهم را حسب مورد، مکلف به اجرای برخی از دستورهای مقرر در این ماده می‌کند.

حاصل می‌شود.

همان‌طور که مشاهده می‌شود قلمرو شمول مقرر فوق، محدود به جرایم نسبتاً سبک است؛ اما پرسش آن است که آیا همین موارد اشخاص حقوقی را نیز در برمی‌گیرد؟ از ظاهر ماده چنین برمی‌آید که مبنای قانون‌گذار در تصویب این ماده اشخاص حقیقی بوده و تقریباً دستوراتی که در یازده بند اشاره کرده است، نسبت به اشخاص حقوقی قابلیت اجرا و الزام ندارد. به‌خصوص آنکه بیان تکالیفی از قبیل چون «ترک اعتیاد، خودداری از رفت‌وآمد به محل‌ها یا محل‌های معین، انجام کار در ایام یا ساعات مشخص در مؤسسات عمومی و ...» این تردید را بیشتر کرده است.

اما به نظر ما ایرادات مزبور بیش از آنکه ایرادات نظری باشد، ایرادات عملی است. چون نخست اشاره کردیم همان‌طور که شخصیت حقوقی می‌تواند طرف قرار گیرد و اراده او به‌واسطه نماینده، ابراز گردد در این موارد می‌توان چنین اقدام کرد. دوم اینکه دستورات مقرر در ماده را متناسب با شخصیت حقوقی در نظر گرفت، چنانکه بند الف دستورات پیش‌بینی شده (ارائه خدمات به زه‌دیده) در مورد شرکت‌ها قابلیت اجرایی دارد.

مع‌الوصف پذیرش و اجرای چنین نهادهایی برای اشخاص حقوقی همچون نوزادی است که نیاز به گذر زمان برای تکامل دارد، چراکه مبنا و محور مقنن در قانون‌نویسی اشخاص حقیقی بوده است و موارد پیش‌بینی شده تکافوی نیازهای جامعه را نمی‌دهد.

حال اگر از ظاهر ماده فراتر رویم و اجرای آن را در مورد اشخاص حقوقی بپذیریم باید گفت چندان مشکلی را حل نخواهد کرد. چراکه حوزه به‌کارگیری این جرایم علاوه بر اینکه صرفاً جرایم ۶،۷ و ۸ تعزیری را در برمی‌گیرد، مشروط به قابل تعلیق بودن آنهاست؛ حال آنکه به‌موجب بند ج ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی، جرایم اقتصادی (که مصادیق آن در ماده ۳۶ قانون مذکور و برخی قوانین خاص پیش‌بینی شده است) در صورتی که بیش از صد میلیون تومان باشد، غیر قابل تعلیق هستند. بدین ترتیب جرایم اقتصادی اشخاص حقوقی با مبلغ مذکور از شمول مقرر فوق خارج می‌شوند.

باوجوداین، کماکان برخی جرایم اشخاص حقوقی نظیر جرایم بورسی، جرایم زیست‌محیطی، جرایم اقتصادی کمتر از مبلغ مذکور و همین‌طور جرایم مالی نظیر کلاهبرداری - با توجه به قانون کاهش حبس‌های تعزیری مصوب ۱۳۹۹ - با رعایت درجات اشاره شده قابلیت استفاده از چنین سازکاری را دارد.

۳-۲- عدم تعقیب جرایم اشخاص حقوقی و بایگانی نمودن پرونده کیفری

نهاد جایگزین تعقیب دیگری که در چهارچوب قواعد کیفری ایالات متحده شناسایی شده و از آن نیز به عنوان «روش استاندارد حل و فصل تحقیقات جرایم بزرگ اشخاص حقوقی»^{۳۵} یاد می‌شود، قرار (موافقت‌نامه) عدم تعقیب است. به موجب چنین قراری در مقابل موافقت شرکت متخلف مبنی بر نظارت قضایی دادستان، همکاری در فرایند تحقیقاتی، پرداخت جریمه، انجام پاره‌ای از اصلاحات و تغییرات در ساختار شرکت، دادستان نیز موافقت می‌کند که اتهامی به شرکت متخلف وارد نکرده و تحت تعقیب کیفری قرار ندهد.^{۳۶} بدیهی است که در صورت نقض مفاد توافق‌نامه از جانب شخص حقوقی، مقام قضایی مبادرت به تعقیب و صدور کیفرخواست خواهد نمود. این قرار در چهارچوب بند ۹(b)-۱۱۰۰/۲۸ ذیل عنوان پیامدهای جانبی در کنار قرار (موافقت‌نامه) تعویق تعلیق در اصول تعقیب فدرال شرکت‌های تجاری اشاره شده است.

در همین مقرر، هدف از اصدار چنین قرارهایی، تحقق بخشی موارد زیر عنوان شده است: (۱) تشویق شرکت متخلف نسبت به اجرا و رعایت قوانین و در نتیجه پیشگیری از تکرار جرم؛ (۲) بازیابی انسجام و یکپارچگی شرکت و حفظ حیات مالی آن؛ (۳) ایجاد امکان بعدی برای دولت به منظور تعقیب شرکتی که مبادرت به نقض تعهدات نموده است؛ (۴) تضمین پرداخت غرامت به بزه‌دیدگان جرایم اشخاص حقوقی. در قوانین ایران، قراری تحت عنوان عدم تعقیب و احکام مربوط به آن شناسایی نشده و نهادهایی با عنوان منع و موقوفی تعقیب علی‌رغم شباهت اسمی، خارج از مفهوم عدالت توافقی و قراردادی قرار دارند؛ اما نهادی که می‌توان، مشابه قرار عدم تعقیب - به لحاظ اثر عملی که فرایند تعقیب را متوقف می‌گرداند - و نوعی رویکردی توافقی تلقی کرد، بایگانی نمودن پرونده است. این قرار، در سال ۱۳۹۲ برای نخستین بار به صورت عام، در قالب ماده ۸۰ قانون آیین دادرسی کیفری^{۳۷} در راستای اصل

35. Corporate Deferred, Non Prosecution Agreements Up 70 Percent in 2007, 21 Corp. Crime Rep. 2, 2 (Jan.8, 2008), <https://www.corporatecrimereporter.com/deferred010708.htm> (quoted in Xiao, Michael Yangming 2013,235)

36. Corporate Crime Reporter, Crime Without Conviction: The Rise of Deferred and Non prosecution Agreements (Released at: Dec. 28, 2005), available at: <https://www.corporatecrimereporter.com/news/200/crime-without-conviction-the-rise-of-deferred-and-non-prosecution-agreements-2/>

۳۷. در جرایم تعزیری درجه هفت و هشت، چنانچه شاکی وجود نداشته یا گذشت کرده باشد، در صورت فقدان سابقه محکومیت مؤثر کیفری، مقام قضایی می‌تواند پس از تفهیم اتهام با ملاحظه وضع اجتماعی و سوابق متهم و اوضاع و احوالی که موجب وقوع جرم شده است و در صورت ضرورت با اخذ التزام کتبی از متهم برای رعایت مقررات قانونی، فقط یک بار از تعقیب متهم خودداری و قرار بایگانی کردن پرونده را صادر کند.

موقعیت داشتن تعقیب و وسیله‌ای برای مختومه ساختن پرونده‌های کم‌اهمیت کیفری که عدم تعقیب متهم مناسب‌تر و موجه‌تر جلوه می‌کند، پیش‌بینی شده است.^{۳۸}

برخی از حقوق‌دانان هشدار می‌دهند که چنین قراردادهایی ممکن است به مجرم دارای شخصیت حقوقی این اجازه را بدهد که از عواقب عمل فرار کند. به اعتقاد این دسته، ابزارهایی همچون تعویق و عدم تعقیب منعکس‌کننده رویکرد سهل‌انگارانه وزارت دادگستری در برابر جرایم اشخاص حقوقی است که مدیران تجاری و شرکت‌ها را از اتهامات جنایی جدی در برابر پرداخت جریمه و وعده اصلاح و تغییر، معاف می‌سازد.

در کنار مسأله فوق، گاه از نگرانی دیگری صحبت می‌شود و آن اینکه چنین قراردادهایی ممکن است منجر به آن شود که شرکت‌ها در مواردی قبول مجرمیت کنند که اساساً مرتکب بزه انتسابی نشده‌اند یا مجازات‌هایی سخت‌تر از آنچه واقعاً استحقاق آن را دارند، بپذیرند و یا عملاً مجبور به قبول همکاری‌هایی شوند که آنها را به نحو بالقوه‌ای در معرض عواقب بدتری از طریق فرایند دادرسی قرار می‌دهد.

اما حقیقت آن است که پیگرد قانونی شرکت‌ها و مؤسسات از طریق محاکمه اغلب دشوار و زمان‌بر است و هیچ تضمینی وجود ندارد که دولت در برابر شرکت یا مؤسسه‌ای که مستحق مجازات است پیروز شود؛ به‌علاوه که این جرایم دیدپذیری پایینی دارند و کشف و شناسایی آنها غالباً سخت است. بدین ترتیب جمع‌آوری ادله کافی برای محکومیت کیفری که مستلزم اثبات یقین (ورای شک معقول) است، برای دادستان دشوار است. علاوه‌براین، منابع مالی هنگفت مجرمان حقوقی به این معنی خواهد بود، دادستان‌ها احتمالاً با وکیل مدافع بسیار ماهر مواجه می‌شوند که به دشواری محکومیت کیفری از طریق محاکمه می‌افزاید؛

به‌عنوان نمونه در پرونده دولت به طرفیت تولیو^{۳۹} هرچند فرایند تعقیب و محاکمه با موفقیت به پایان رسید، با این حال بین زمان وقوع کلاهبرداری ادعا شده (بین سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۱) و تاریخ قطعی شدن حکم (۲۰۰۸) بیش از هفت‌سال به طول انجامید. چنین فرایند طولانی مانع از کارآمدی اجرای عدالت بوده و همین‌طور موجب تحمیل هزینه‌های قابل توجه مالی، صرف زمان و انرژی و هزینه‌های دادرسی هنگفتی می‌گردد. درحالی‌که گاه همین امر موجب می‌شود، دادستانی که با زمان و منابع محدودی درگیر چنین فرایندی است از تعقیب متهمان حقوقی صرف‌نظر نماید که نتیجه این مسأله،

۳۸. علی خالقی، آیین دادرسی کیفری، جلد اول، (تهران، انتشارات شهر دانش، ۱۳۹۶)، ۲۸۷-۲۸۸.

39. U.S. v. Tulio

عدم اجرای قانون خواهد بود.^{۴۰} در چنین شرایطی باید گفت اجرای ناقص قانون بهتر از عدم اجرای آن است.

درحالی که به واسطه توافق نامه عدم تعقیب و تعویق تعقیب، پرونده در مرحله پیش محاکمه بسته شده و با کسب یک پیروزی (هرچند احتمالاً کوچک‌تر از حکم محکومیت)، دادستان از بروز مشکلات فرایند تحقیقات و جمع‌آوری ادله اجتناب می‌کنند همین‌طور از صرف زمان، انرژی و هزینه جلوگیری می‌شود و به دادستان اجازه می‌دهد به واسطه چنین فرایندی بسیاری از الزامات قضایی برای یک فرایند دادرسی را دور بزند.^{۴۱}

پرونده‌های زیادی در این باره قابل اشاره است که چنین رویکردی را اتخاذ کرده‌اند، برای نمونه در ژانویه ۲۰۰۵ شرکت آمریکایی الکتریک پاور^{۴۲} با وزارت دادگستری توافق نامه عدم تعقیب منعقد نمود. در این پرونده مقامات قضایی فدرال، مدعی شدند که شرکت مذکور تعمدانه گزارش‌های نادرستی در مورد بازار کالا ارائه کرده است. به موجب این موافقت‌نامه شرکت سی میلیون دلار به‌عنوان جریمه پرداخت و همین‌طور مسؤلیت اقدامات کارکنان خود را پذیرفت و حاضر به همکاری کامل در فرایند تحقیقاتی دادگستری شد؛ در مقابل تعهد همکاری، اقدامات اصلاحی و پرداخت جریمه توسط شرکت، وزارت دادگستری موافقت کرد به مدت پانزده‌ماه، تشکیل پرونده نداده و تحقیقات را متوقف نماید.^{۴۳}

مورد دیگر مربوط می‌شود به پرونده جرایم مالی بانک نیویورک، بر اساس توافق نامه حاصل بین این بانک و مقامات فدرال، بانک با قبول دست داشتن در جرایم اقتصادی نظیر پول شویی، موافقت نمود دوازده میلیون دلار به‌عنوان غرامت به قربانیان و بیست و شش میلیون دلار به‌عنوان جریمه بپردازد؛ همچنین قبول کرد ضمن همکاری با مقامات فدرال در فرایند تحقیقات، اقدامات لازم جهت جلوگیری از تکرار تخلفات و فعالیت‌های مجرمانه را به عمل آورد. در بند دیگری بانک نیویورک با انتصاب یک بازرس مستقل به مدت سه‌سال جهت نظارت و گزارش به دولت در اداره بانکداری، موافقت نمود. مقامات قضایی فدرال نیز در مقابل موافقت نمودند که با توجه به پذیرش مسؤلیت بانک در راستای همکاری و انجام اقدامات اصلاحی، این بانک را تحت تعقیب قرار ندهند.^{۴۴}

40. Xiao, op.cit., 242.

41. Ibid, 243.

42. Electric Power

43. AEP Gets Deferred Prosecution Agreement, 19 Corporate Crime Reporter 5(6), January 31, 2005 (Accessed:5 may 2022), <https://www.corporatecrimereporter.com/news/200/crime-without-conviction-the-rise-of-deferred-and-non-prosecution-agreements-2/>

44. Bank of New York Admits Criminal Conduct, But It Won't Be Criminally Prosecuted, 19 Corporate

دایره شمول جرایمی که امکان انعقاد موافقت‌نامه عدم تعقیب در آنها فراهم است و همین‌طور احکام و شرایط آن در ایالات متحده همچون تعویق تعقیب است و بنابراین در این قسمت دیگر آن را تکرار نمی‌کنیم؛ اما در خصوص قرار بایگانی نمودن پرونده کیفری در قانون آیین دادرسی کیفری ایران باید گفت: در چهارچوب ماده ۸۰، قانون‌گذار صرفاً در جرایم تعزیری درجه ۷، ۸ بایگانی کردن پرونده را تجویز نموده است. نظر به اینکه جرایمی با این مجازات در صلاحیت دادگاه قرار دارد، صدور چنین قراره‌ای تحت صلاحیت قاضی دادگاه قرار دارد؛ اما آنچه به چنین نهادی، جنبه توافقی داده است، شرط اخذ التزام کتبی از متهم جهت رعایت قوانین و مقررات قانونی است که البته اخذ آن منوط به تشخیص ضرورت از سوی مقام قضایی گشته است.

از شرایط مقرر در این ماده، فقدان سوابق کیفری مؤثر است و مواردی را در برمی‌گیرد که متهم از حقوق اجتماعی مقرر در ماده ۲۵ قانون محروم شده باشد، در نهایت مقام قضایی با ملاحظه مجموع شرایط و اوضاع اجتماعی و سوابق متهم، مبادرت به صدور چنین قراره‌ای می‌نماید. حال با توجه به کلیات فوق آیا امکان اتخاذ چنین سیاستی در جرایم اشخاص حقوقی وجود دارد؟ به نظر می‌رسد محدودیت‌هایی که در پذیرش نهاد تعلیق تعقیب نسبت به اشخاص حقوقی وجود داشت، در مورد این نهاد چندان وجود نداشته باشد.

چراکه نخست امکان استعلام سوابق کیفری شخص حقوقی از مراجع ذی‌ربط وجود دارد و حتی باید اضافه کرد تحقق شرایط محکومیت مؤثر در مورد اشخاص حقوقی تا حد سالبه به انتفاء موضوع است و بدین ترتیب عملاً وجود محکومیت مؤثر در مورد اشخاص حقوقی منتفی است.

دوم اینکه امکان اخذ التزام کتبی در مورد این اشخاص وجود دارد و مقام قضایی می‌تواند چنین التزامی را از مدیر و نماینده شخص حقوقی اخذ نماید و واحد متخلف را ملتزم به اصلاح فرهنگ سازمانی نماید.

به‌علاوه اطلاق و ظهور ماده نیز، این برداشت را تقویت می‌کند. لکن محدودیت، در قلمرو شمول این نهاد نسبت به جرایم اشخاص حقوقی است که صرفاً جرایم ۷ و ۸ تعزیری را در برمی‌گیرد و این مسأله عملاً بسیاری از جرایم اشخاص حقوقی را از حوزه شمول این ماده خارج می‌کند و برخی جرایم، نظیر جرایم بورسی را شامل می‌شود.

حال آنکه در بسیاری از کشورهای دارای نظام رومی - ژرمنی که سیستم حقوقی ایران در بسیاری

موارد وامدار آن است، بایگانی نمودن پرونده و به‌کارگیری جایگزین تعقیب محدود به جرایم خاصی نشده است.

پیش از تصویب قانون جدید آیین دادرسی کیفری در سال ۱۳۹۲، این تدبیر در برخی قوانین و در خصوص برخی از جرایم خاص پیش‌بینی شده بود. برخی از قوانین این حوزه که در خصوص جرایم اشخاص حقوقی صادق است:

تبصره ماده ۲۶۵ قانون مالیات‌های مستقیم

در ذیل این مقرر بعد از بیان جهات شروع رسیدگی و تحقیق عنوان شده است: «دادستان انتظامی مالیاتی موارد مذکور در این ماده را مورد رسیدگی قرار می‌دهد و حسب مورد پرونده را بایگانی یا قرار منع تعقیب صادر و یا ادعای تنظیم و به هیأت رسیدگی به تخلفات اداری مالیاتی تسلیم می‌نماید.»

حال از آنجایی که یکی از مصادیق جرایم اشخاص حقوقی، جرایم مالیاتی است که در چهارچوب این ماده به مقام ذی‌ربط، اختیار بایگانی نمودن پرونده اعطا شده است.

ماده ۵ قانون مجازات عاملین متخلف در امر حمل و نقل کالا

در ماده ۵ قانون مذکور اشاره شده است: «چنانچه متهم برای اولین بار مرتکب یکی از اعمال مذکور در مواد فوق شده باشد و دادستان در موارد غیر مهم تشخیص دهد با وعظ یا توبیخ یا تهدید یا اخذ تعهد تأدیب خواهد شد با اعمال یکی از موارد تأدیب فوق پرونده را ضمن انعکاس به وزارت راه و ترابری بایگانی می‌نماید.»

دادگاه نیز در صورت طرح پرونده در دادگاه حق اعمال مراتب بالا را به تشخیص خود دارد.

که در ماده ۱ قانون مذکور به صراحت شمول این قانون نسبت به اشخاص حقوقی مورد تصریح مقنن قرار گرفته است. بدین ترتیب، چنانچه شخص حقوقی برای نخستین بار مبادرت به رفتارهای منع شده در این قانون نماید، مقام قضایی با اخذ تعهد، پرونده را بایگانی خواهد نمود.

در واقع نظر به مجموع مطالب عنوان شده باید گفت: می‌توان با تفسیری موسع از مفهوم بزه‌کار در این قوانین و انطباق شرایط و قیود عنوان شده در مواد قانونی، قائل به آن شویم که ظرفیت‌های تقنینی مربوط به توافقی کردن کیفر در مرحله پیش‌دادرسی، نسبت به جرایم اشخاص حقوقی تا حدی، هرچند به صورت محدود و مضیق فراهم است و ماده ۶۹۶ قانون آیین دادرسی کیفری بر این مدعا صحه می‌گذارد و بیان می‌کند: «در مواردی که مقررات ویژه‌ای برای دادرسی اشخاص حقوقی مقرر نشده است مطابق مقررات عمومی آیین دادرسی کیفری در مورد این اشخاص قابل اجرا است اقدام می‌شود.»

بنابراین مشکل عدم شناسایی و اجرای چنین تدابیری نسبت به اشخاص حقوقی را باید در رویه قضایی جست‌وجو کرد، چراکه با همین ظرفیت محدود قانونی ایجاد شده تاکنون تلاشی نسبت به اجرای تصمیماتی از جنس قراردادی آن‌گونه که باید و شاید، با این اشخاص نشده است.

نتیجه و پیشنهادها

جرایم اشخاص حقوقی به‌مثابه دغدغه زندگی مدرن به یکی از چالش‌های مهم دستگاه عدالت کیفری دنیا تبدیل شده است که پیچیدگی جوامع بشری و نظام‌های اقتصادی به رشد آن نیز، کمک کرده است. در نتیجه همین موضوع سبب شده است استفاده از مداخلات کیفری سنتی در مواجهه با چنین جرایمی مورد تردید قرار بگیرد.

پژوهش‌های انجام شده، نشان می‌دهد مداخلات کیفری محض در قبال جرایم مورد بحث، همواره کارساز نبوده و بدین ترتیب عدالت توافقی، پارادایم عدالت کیفری نوینی است که در این باره از سوی حقوق‌دانان معرفی می‌گردد که این رویکرد می‌تواند در مراحل مختلف فرایند کیفری نمود یافته و بزهدکار را در تصمیمات قضایی مداخله دهد. بارزترین جلوه عدالت توافقی در مرحله پیش‌دادرسی است که می‌تواند در قالب نهادهای جایگزین تعقیب یا معامله اتهام جلوه‌گر شود.

در واقع از چنین نهادی به‌عنوان بازی برد - برد یاد می‌شود چراکه اثبات رفتار مجرمانه شخص حقوقی در قیاس با اشخاص حقیقی پیچیده و پرچالش‌تر است و چه‌بسا در مواردی نتوان مسؤولیت کیفری متخلف را اثبات نمود. در چنین شرایطی از طریق معامله اتهام و از رهگذر توافقی که بین مقام قضایی و واحد متخلف حاصل می‌شود، فرایند رسیدگی کوتاه‌تر شده و از صرف هزینه فراوان بابت اثبات جرم که نوعاً به جهت اوصاف جرم و مجرم پرهزینه است، صرفه‌جویی می‌شود و هم اینکه در کنار ایجاد اثر بازدارندگی نسبت به شرکت از ایجاد آسیب نسبت به اشخاص ثالث بی‌گناه به جهت رفتار مجرمانه شرکت ممانعت به عمل می‌آید. از سوی دیگر، مجرم دارای شخصیت حقوقی هم از طریق توافق با مقام قضایی ضمانت اجرایی نسبتاً سبک‌تر دریافت می‌کند و هم اینکه یکپارچگی و انسجام شرکت بدین واسطه حفظ می‌شود.

نتایج به دست آمده نشان می‌دهد ایالات متحده در زمینه به‌کارگیری عدالت توافقی در مواجهه با جرایم اشخاص حقوقی نسبتاً پیشرو بوده و در ذیل «دستورالعمل اصول تعقیب شرکت‌های تجاری» سه نهاد عدم تعقیب، تعویق تعقیب و معامله اتهام در همین راستا و به نحو افتراق‌آمیزی نسبت به جرایم اشخاص

حقیقی، پیش‌بینی شده است که هر سه نهاد علی‌الاصول نسبت به کلیه جرایم اشخاص حقوقی قابل اتخاذ بوده و بدین ترتیب محدود به جرایم خاصی نشده است. این در حالی است که نهادهای توافقی در ایران، برای نخستین بار در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ به‌طور عام ولی در چهارچوب نسبتاً محدودی، پیش‌بینی شد. بدین ترتیب، تعویق و تعلیق تعقیب و همین‌طور بایگانی نمودن پرونده کیفری سه نهاد توافقی جایگزین تعقیبی بود که در مرحله پیش‌دادرسی از سوی قانون‌گذار تجویز شد. لکن برخلاف ایالات متحده آمریکا، نهادهای مزبور نه در کلیه جرایم اشخاص حقوقی که در درجه خاصی از جرایم تعزیری (درجه ۶، ۷ و ۸ و در مورد بایگانی نمودن، صرفاً درجه ۷ و ۸) پذیرفته شده و هم اینکه قانون‌گذار تفاوتی در این‌باره بین اشخاص حقیقی و حقوقی قائل نشده است.

از سوی دیگر درحالی‌که معامله اتهام به‌عنوان بارزترین جلوه عدالت قراردادی در فرایند پیش‌دادرسی شناخته می‌شود و در ایالات متحده نیز نود و چهار درصد پرونده‌های کیفری به‌واسطه اتخاذ چنین سیاستی حل‌وفصل می‌شود، در نظام تقنینی ایران اساساً چنین نهادی یافت نمی‌شود لکن در چهارچوب ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری، قانون‌گذار از نهادی به نام تسلیم به رأی یاد کرده است که به لحاظ خارج نمودن پرونده کیفری از ادامه جریان دادرسی و توافق با مقام قضایی، شکلی از عدالت توافقی یافته است که این نهاد کلیه جرایم تعزیری را دربرمی‌گیرد.

لکن با وجود همین میزان از قوانین در باب عدالت توافقی، برخی شرایط پیش‌بینی شده در این مواد که معطوف به اشخاص حقیقی است، قابلیت اعمال و به‌کارگیری چنین نهادهایی را در مورد اشخاص حقوقی و شرکت‌ها با تردید مواجه ساخته که لازم است:

نخست قانون - در چهارچوب همین محدوده‌ای که در حال حاضر وجود دارد - در خصوص قابلیت اتخاذ چنین رویکردی نسبت به اشخاص حقوقی صراحت یابد تا از بهانه‌جویی‌های احتمالی در مسیر اجرای آن جلوگیری به عمل آید؛ چرا که در اجرا کردن هر چه بهتر نهادهای قانونی نیازمند قانونی روشن و فاقد ابهام هستیم که قانون‌گذار موظف است مفاد قانونی را به نحو صریح، واضح و قاطع وضع کند و کیفیت اجرا و اعمال آن توسط مرجع مسؤول اجرا را مشخص نماید، در غیر این صورت اصدار این نوع از قرارها مغایر با اصل قانونی بودن تلقی خواهد شد.^{۴۵}

دوم اینکه حتی چنانچه مواد قانونی موجود در خصوص توافقی‌سازی مرحله پیش‌دادرسی جرایم

۴۵. مراد شمولی و محمدرضا شادمان‌فر، «تحلیل ماهیت و قلمرو قراردادی شدن آیین دادرسی کیفری در حقوق ایران»، تحقیقات حقوقی بین‌المللی ۱۳، ۴۸ (۱۳۹۹)، ۱۵۵-۱۵۶.

اشخاص حقوقی اعمال و اجرا شود، گستره این جرایم که امکان به‌کارگیری چنین سیاست‌هایی در آن وجود دارد محدود به جرایم تعزیری درجه ۶ تا ۸ می‌باشد که عملاً بخش عظیمی از جرایم این دسته خارج از این بازه قرار می‌گیرند، حال آنکه در سیستم حقوقی ایالات متحده، محدوده خاصی پیش‌بینی نشده بود و ظاهراً امکان اتخاذ چنین نهادی نسبت به دایره وسیعی از جرایم اشخاص حقوقی وجود داشت، بدین ترتیب لازم است با توجه به ضوابط و شرایطی که پیش از این در مقاله گفته شد، حدود اجرای نهادهای توافقی بازنگری گردد.

سوم اینکه، پیشنهاد می‌شود با توجه به نظام‌های حقوقی پیشرفته همچون ایالت متحده که در طی این مقاله بدان پرداخته شد، دستورالعمل جامعی در خصوص نظام دادرسی و تحقیق جرایم اشخاص حقوقی و در صدر آن شرکت‌ها تدوین گردد و در چهارچوب آن، نهادهایی که در این مقاله مورد بحث ما بود نظام‌مند گردد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- آشوری، محمد. جایگزین‌های زندان یا مجازات‌های بینابین. تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۲.
- حاجی ده آبادی، محمدعلی، محمدخلیل صالحی و محسن مرادی. «موقعیت داشتن تعقیب در نظام کیفری ایران با نگاهی تطبیقی». آموزه‌های حقوق کیفری ۱۳(۱۳۹۶): ۵۷-۸۴.
- خالقی، علی. آیین دادرسی کیفری. جلد اول. تهران: انتشارات شهر دانش، ۱۳۹۶.
- دلماس مارتی، میری. نظام‌های بزرگ سیاست جنایی. ترجمه علی‌حسین نجفی ابرنآبادی، جلد ۱، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۵.
- شیدائیان، مهدی. «تحلیل اصل موقعیت داشتن تعقیب کیفری و جایگاه آن در حقوق کیفری ایران و اسلام». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۳۸۸.
- شمولی، مراد و محمدرضا شادمان فر. «تحلیل ماهیت و قلمرو قراردادی شدن آیین دادرسی کیفری در حقوق ایران». تحقیقات حقوقی بین‌المللی ۱۳، ۴۸(۱۳۹۹): ۱۳۹-۱۶۰.
- <https://doi.org/10.30495/alr.2020.678260>
- نجفی ابرنآبادی، علی حسین. «از عدالت کیفری کلاسیک تا عدالت ترمیمی». فصلنامه پژوهشی علوم انسانی الهیات و حقوق، ۳، ۹ و ۲۰(۱۳۸۲): ۳-۳۸.
- نیازپور، امیر حسن. «از حقوق کیفری تا حقوق کیفری قراردادی شده». آموزه‌های حقوق کیفری ۵۰(۱۳۹۰): ۴۹-۶۶.
- نیازپور، امیر حسن. «توافقی شدن آیین دادرسی کیفری»، رساله دکتری، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۹.
- نیازپور، امیر حسن. توافقی شدن آیین دادرسی کیفری. چاپ دوم. تهران: میزان، ۱۳۹۳.
- نصیری، علیرضا. «مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در حقوق آمریکا». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۹۵.
- میرشفیعی، فهمیمه. بررسی جایگاه عدالت ترمیمی در ساختار حقوقی بورس‌های اوراق بهادار. تهران: بورس اوراق بهادار تهران (مدیریت تحقیق و توسعه)، ویراست اول، ۱۴۰۰.
- (ب) منابع انگلیسی

- Alschuler, Albert W. "Plea Bargaining and Its History." *Law & Society Review* 13, 2(1979): 211-245. <https://doi.org/10.2307/3053250>
- Department of Justice (Office of Public Affairs), "Boeing Charged with 737 Max Fraud Conspiracy and Agrees to Pay over \$2.5 Billion", January 7, 2021 (Accessed: 1 May 2022) available at: <https://www.justice.gov/opa/pr/boeing-charged-737-max-fraud-conspiracy-and-agrees-pay-over-25-billion>
- Lüth, Felix. "corporate non-prosecution agreements as transnational human problems: transnational law and the study of domestic criminal justice reforms in a globalised world". *Transnational Legal Theory* 12, 2(2021): 315-333. <https://doi.org/10.1080/20414005.2021.196769>
- Gibson Dunn, "2021 Year-End Update on Corporate Non-Prosecution Agreements and

Deferred Prosecution Agreements, February 3, 2022, accessed May 1, 2022, <https://www.gibsondunn.com/2021-year-end-update-on-corporate-non-prosecution-agreements-and-deferred-prosecution-agreements/>

- Mokhiber. Russell, "Corporate Crime Reporter, Crime Without Conviction: The Raise of Deferred and Non prosecution Agreements", Corporate Crime Reporter, Dec. 28, 2005 accessed June 22, 2022, <https://www.corporatecrimereporter.com/news/200/crime-without-conviction-the-rise-of-deferred-and-non-prosecution-agreements-2/>

- Sue Snyder, Partner, Kimberly Connors, Associate. Jackson Walker, L.L.P, "Deferred Prosecution under the Foreign Corrupt Practice Act", accessed September 20, 2021, <https://docplayer.net/17191790-Deferred-prosecution-under-the-foreign-corrupt-practices-act-by-sue-snyder-partner-and-kimberly-connors-associate-jackson-walker-1-1-p.html>

- Spivack, Peter & Sujit Raman. "Regulating the 'New Regulators': Current Trends in Deferred Prosecution Agreements". *American Criminal Law Review* 45(2008): 159-194.

- Rubino, Frank A. "Can you get a plea agreement for white-collar crime?" June 25, 2020, accessed February 5, 2021, <https://www.frankrubino.com/legal-articles/can-you-get-a-plea-agreement-for-white-collar-crime/>

- United States Attorneys' Manual Section 9-28: Principles of Federal Prosecution of Business Organization 2008, <https://www.justice.gov/jm/jm-9-28000-principles-federal-prosecution-business-organizations>.

- Wilkinson, Beth A & Young K. Oh Alex, "The Principles of Federal Prosecution of Business Organizations: A Ten-Year Anniversary Perspective", *New York State Bar Association (NYSBA)*, 27, 2 (2009): 9-11.

- Xiao, Michael Yangming. "Deferred/Non Prosecution Agreements: Effective Tools to Combat Corporate Crime," *Cornell Journal of Law and Public Policy*: 23, 1(2013): 233-253. <http://scholarship.law.cornell.edu/cjlpp/vol23/iss1/7>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی